

MINISTER
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Warszawa, 21 września 2022 r.

DOZ-APN.650.352.2022.BP

Decyzja

Po wszczęciu z urzędu postępowania administracyjnego w sprawie uchylenia, na podstawie art. 161 § 1 Kodeksu postępowania administracyjnego, decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie z dnia 19 maja 1993 r., l. dz. PSOZ/IZR.5330-12/93, wpisującej do rejestru zabytków Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej w Olsztynie - działając na podstawie art. 89 pkt 1 i art. 93 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz art. 161 § 1 Kpa

orzekam:

- **na podstawie art. 161 § 1 Kpa uchylić w całości decyzję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 19 maja 1993 r., l. dz. PSOZ/IZR.5330-12/93, wpisującą do rejestru zabytków Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej w Olsztynie.**

Uzasadnienie

Jak wynika z akt sprawy, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie, decyzją z dnia 19 maja 1993 r., l. dz. PSOZ/IZR.5330-12/93, wydaną na podstawie art. 4 pkt 1, art. 5 pkt 3, art. 8 ust. 1 pkt 3 oraz art. 13 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach, wpisał do rejestru zabytków województwa olsztyńskiego Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej w Olsztynie. W uzasadnieniu decyzji wskazano, że pomnik wykonano w latach 1949 - 53 według projektu Xawerego Dunikowskiego - jednego z najwybitniejszych artystów polskich XX wieku, a w jego koncepcji uderza skala wymiarów, organiczne zespolenie rzeźby z architekturą, statyczna i przejrzysta kompozycja brył oraz płaszczyzn, w które wkomponowana jest geometrycznie uproszczona postać ludzka. Podkreślono, również, że pomnik olsztyński został zrealizowany w czasie, kiedy w twórczości Dunikowskiego dominowała rzeźba monumentalna oraz że należy on, obok Pomnika Czynu Powstańczego na Górze Św. Anny, do najważniejszych dzieł artysty tego okresu. W załączniku do decyzji wskazano natomiast, że przedmiotowy pomnik wykonał rzeźbiarz Jerzy Bandura przy współudziale warszawskich kamieniarzy (płaskorzeźby na lewym pylonie i postać żołnierza), natomiast głowę żołnierza wykuł Dunikowski. Pomnik ustawiono na placu usytuowanym w centrum miasta. Dwa potężne pylony, umieszczone na sześciennych blokach z granitu, pomiędzy którymi są schody, symbolizują niezamknięty łuk triumfalny. Płaskorzeźby na pylonach przedstawiają: od strony wschodniej – sceny wojny i pokoju, od zachodniej – postać żołnierza.

Od 2015 r. do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wpływały wnioski organizacji społecznych i osób prywatnych, dotyczące m.in. skreślenia ww. pomnika z rejestru zabytków, stwierdzenia nieważności decyzji z dnia 19 maja 1993 r. oraz zastosowania do tego obiektu przepisów ustawy z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy,

budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki (Dz. U. z 2018 r. poz. 1103). W szczególności, w dniu 16 czerwca 2021 r. wpłynęła petycja podpisana przez Stowarzyszenie Historyczne im. Gen. Stefana Roweckiego "Grota" w Olsztynie, Stowarzyszenie „Pro Patria”, Stowarzyszenie Patria Nostra, Stowarzyszenie Akademicki Klub Obywatelski im. Prezydenta Lecha Kaczyńskiego w Olsztynie, Związek Piłsudczyków RP Oddział Warmińsko - Mazurski, Ruch Społeczny im. Prezydenta R.P. Lecha Kaczyńskiego, Naczelnika Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Olsztynie, Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Warmińsko - Mazurskiego, Stowarzyszenie „Warmia Media”, Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Region Olsztyńsko – Białostocki. Wnoszący petycję zawarli w niej żądania alternatywne:

- unieważnienia decyzji z dnia 19 maja 1993 r. wpisującej pomnik do rejestru zabytków z uwagi na fakt, iż został on wpisany do rejestru zabytków pod fałszywą nazwą - Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej, podczas gdy jego prawdziwa nazwa to Pomnik Wdzięczności Armii Czerwonej, albo
- wykreślenia pomnika z rejestru zabytków.

Uzasadniając petycję wskazano w szczególności, że rzeczony pomnik nie jest pomnikiem oryginalnym. Xawery Dunikowski skopiował bowiem Pomnik Czynu Powstańczego na Górze Św. Anny. Ponadto, zdaniem Sygnatariuszy petycji, nie można powiedzieć, że Dunikowski był autorem olsztyńskiego pomnika. Wszystko musiało być zgodnie z zaleceniami (wykonano 7 makiet) Komisji Ministerialnej, powołanej przez Włodzimierza Sokorskiego, Ministra Kultury i Sztuki. Prawa do ostatecznych decyzji o kształcie artystycznym pomnika nie miał zagwarantowanych ani Dunikowski, ani też olsztyński Komitet Budowy Pomnika. Xawery Dunikowski projekt olsztyńskiego pomnika tylko firmował swoim nazwiskiem, będąc zaledwie jego współautorem.

Ponadto Sygnatariusze petycji podnieśli, że w ww. decyzji obiekt został wpisany do rejestru zabytków pod fałszywą nazwą. Fałszem jest, zdaniem Sygnatariuszy, że jest to „Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko – Mazurskiej”, jak również, że go wykonano w latach 1949 - 53, jak to ujęto w uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia. W latach 1949 - 53 na wskazanym miejscu zbudowano, a w 1954 r. odsłonięto „Pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej”. Od początku, w zamyśle władz partyjnych (właściwie sowieckich) Olsztyna było „wzniesć pomnik wyrażający hołd dla żołnierzy radzieckich, którzy zdobyli i wyzwolili Olsztyn spod okupacji hitlerowskiej”. Ostatecznie zaowocowało to utworzeniem 21 maja 1949 r., nowego, zreorganizowanego Komitetu Budowy Pomnika Wdzięczności dla Armii Radzieckiej. Historyk, dr Jerzy Sikorski podaje, że w 1993 r., w związku z robotami na placu odkryto płytę z czerwonego piaskowca z inskrypcją: „Tu stanie Pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej, 20 I 1945 – 20 VI 1948”. Zatem przez cały czas monument ów oficjalnie był nazywany „Pomnikiem Wdzięczności dla Armii Radzieckiej”, gdyż to ona „oswobadzała” Olsztyn.

Zdaniem Wnoszących petycję, w roku 1993 dokonano samowoli i stworzono fałszywy dokument. Zmiany nazw placów i nawet podrzędnych ulic wymagały uchwał Rady Miasta, a uchwały, czy jakiegokolwiek decyzji o zmianie nazwy wielkiego monumentu, „Pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej” na fałszywą - „Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej” - nie ma. Stosownego dokumentu nie posiada ani Urząd Miasta Olsztyna, ani Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie, ani Archiwum Państwowe w Olsztynie, gdzie została przeprowadzona kwerenda za okres od 1954 do 1990 roku. „Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej” nie ma i nigdy nie było. Istnienie fałszywego dokumentu potwierdzono, zdaniem Wnoszących petycję, w uzasadnieniu postanowienia sądowego, stwierdzając: „(...) nie sposób zarzucić pełniącym stanowisko Prezydenta Miasta Olsztyna, przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków służbowych polegającego

na używaniu dokumentu, poświadczającego nieprawdę[!], skoro jest on legalnie występującym w obiegu urzędowym” (sygn. akt II Kp 621/17; PR 2 Ds. 1494.2017). Sygnatariusze petycji zwrócili przy tym uwagę na fakt, że decyzję o wpisaniu sowieckiej pozostałości do rejestru zabytków podjęto 19 maja 1993 r., a dopiero po dwóch tygodniach, 4 czerwca 1993 r., Rada Miejska w Olsztynie zniosła uchwałę nazwę „Plac Armii Czerwonej”.

W petycji podkreślono również, iż inicjatorem i zleceniodawcą budowy pomnika był wojewoda olsztyński Mieczysław Moczar - generał dywizji Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i agent wywiadu „Razwiedupru/GRU”. Pomnik wystawiono w geście „wdzięczności” Armii Czerwonej za zniszczenie w 60% zabudowy Olsztyna już po „wyzwoleniu”, gwałty na miejscowej ludności, kradzież dóbr z Warmii i okupację naszej Ojczyzny. Na pomniku znajduje się sylwetka czerwonarmisty, sceny sławiące Armię Czerwoną oraz sierp i młot - godło ZSRR. Nazywanie tego pomnika przez mieszkańców Ziemi Warmińsko - Mazurskiej „szubienicami” odzwierciedla rzeczywistą wdzięczność ludności dla „oswobodzicieli”. W petycji zwrócono też uwagę, że pozostawianie w przestrzeni publicznej symboliki sierpa i młota, czerwonarmisty, scen chwały Armii Czerwonej jest propagowaniem ustroju totalitarnego - komunistycznego i może być traktowane jako działanie przestępcze, zagrożone karą pozbawienia wolności do lat dwóch (art. 256 Kk).

W dniu 9 marca 2022 r. do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wpłynął wniosek Prezydenta Olsztyna o skreślenie z rejestru zabytków Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej usytuowanego na Placu Xawerego Dunikowskiego w Olsztynie, działka nr 27/2, obręb 70 Olsztyn, wraz z jego otoczeniem, wpisanym do rejestru zabytków, obejmującym działki nr 26/2 oraz 27/2, obręb 70 Olsztyn. W uzasadnieniu podniesiono, że w ocenie Wnioskującego, a także znacznej części społeczeństwa oraz mieszkańców Olsztyna, wartość zabytkowa przedmiotowego pomnika, będąca podstawą wydania decyzji o wpisie tego obiektu do rejestru zabytków, budzi uzasadnione wątpliwości. Zarówno w kontekście przepisu art. 5a ust. 1 ustawy o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki, jak i treści przepisu art. 13 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przeprowadzenie ponownej analizy oraz dokonanie ponownej oceny w kontekście ewentualnych wartości, jakie miałby ten pomnik reprezentować, jest wysoce uzasadnione. Zdaniem Prezydenta, w świetle trwającej, niczym nieuzasadnionej napaści Rosji na Ukrainę, wymowa i przekaz ideowy pomnika nabiera innego znaczenia, gloryfikującego Armię Czerwoną, której spadkobiercą poczuwa się obecna, agresywna armia Federacji Rosyjskiej. Te fakty, oraz skomplikowana ocena działalności Armii Czerwonej w czasie zajmowania Warmii i Mazur w 1945 roku powodują, że pomnik w jego wymiarze moralno-ideowym jest bardzo negatywnie oceniany przez mieszkańców Olsztyna oraz Warmii i Mazur. Utrzymywanie ochrony konserwatorskiej tego monumentu wywołuje głośny sprzeciw społeczny, dlatego odstąpienie od dalszej ochrony pozwoli znaleźć monumentowi Xawerego Dunikowskiego inne miejsce. Prezydent Olsztyna podniósł ponadto, że na wskazane wyżej fakty zwracały i zwracają również uwagę liczne organizacje pozarządowe oraz stowarzyszenia.

W dniu 23 sierpnia 2022 r., Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego wszczął z urzędu postępowanie w sprawie uchylenia, na podstawie art. 161 Kpa, ww. decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 19 maja 1993 r., l. dz. PSOZ/IZR.5330-12/93. Zgodnie z art. 61 § 4 Kpa, Minister zawiadomił o tym fakcie Gminę Olsztyn oraz Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W toku postępowania, pismem z dnia 29 sierpnia 2022 r., Prezydent Olsztyna przedstawił swoje stanowisko w sprawie, podnosząc w szczególności, że los przedmiotowego monumentu był w bieżącym roku przedmiotem wielokrotnych konsultacji z mieszkańcami Olsztyna. Oprócz głosów opowiadających się za

relokacją albo wręcz zburzeniem pomnika, pojawiło się bardzo dużo głosów historyków, architektów, urbanistów, społeczników oraz przedstawicieli środowisk kombatanckich opowiadających się za jego pozostawieniem w obecnej lokalizacji, zmianą wydźwięku ideowego i jego zachowania, jako świadectwa pamięci oraz świadka trudnej przeszłości. W ramach konsultacji, w dniach 19–28 kwietnia 2022 r., Instytut Badań Rynkowych i Społecznych „Ibris” przeprowadził telefoniczne badanie ankietowe dotyczące przyszłości pomnika na reprezentatywnej (1000 ankietowanych) grupie mieszkańców Olsztyna. Ponadto, Prezydent Olsztyna stwierdził, że stan zachowania pomnika nie stanowi zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego, co zostało, w Jego ocenie, również wykazane podczas kontroli przeprowadzonej w dniu 1 czerwca 2022 r. przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz znajduje odzwierciedlenie w ekspertyzie opracowanej przez inż. Marka Kowalczyka. Do pisma tego załączone zostały notatki ze spotkań z przedstawicielami olsztyńskich stowarzyszeń i zainteresowanych osób, wyniki badania opinii na temat Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej, a także ww. ekspertyzę.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego zważył, co następuje: Zgodnie z art. 161 § 1 Kodeksu postępowania administracyjnego, minister może uchylić lub zmienić w niezbędnym zakresie każdą decyzję ostateczną, jeżeli w inny sposób nie można usunąć stanu zagrażającego życiu lub zdrowiu ludzkiemu albo zapobiec poważnym szkodom dla gospodarki narodowej lub dla ważnych interesów Państwa. Możliwość zastosowania mechanizmu zawartego w komentowanym artykule jest ściśle determinowana kumulatywnym wystąpieniem czterech przesłanek.

Z przepisu tego wynika, że przyczynę uchylecia może stanowić wyłącznie **zagrożenie dla szczególnych dóbr**. I tak, zgodnie z art. 161 § 1 *ab initio* Kpa, tą przesłanką jest dążenie do „usunięcia stanu zagrażającego życiu lub zdrowiu ludzkiemu albo zapobieżenie poważnym szkodom dla gospodarki narodowej lub dla ważnych interesów Państwa”. Możliwość zastosowania tego trybu ma walor następczy, związany z tym, że jego zastosowanie jest ściśle uzależnione od braku w ustawodawstwie innych mechanizmów, które umożliwiłyby osiągnięcie celu zawartego w przesłance pierwszej. Ponadto, decyzja może zostać zmieniona lub uchylona „tylko w niezbędnym zakresie”, tj. w takim, jaki będzie konieczny dla stworzenia warunków umożliwiających „usunięcie stanu zagrażającego życiu lub zdrowiu ludzkiemu albo zapobieżenie poważnym szkodom dla gospodarki narodowej lub dla ważnych interesów Państwa”.

Możliwość zastosowania niniejszego mechanizmu przynależy do właściwości niektórych organów. Jak wskazał w swoim komentarzu Z. Janowicz, są to wyłącznie „organy administracji wysokiego stopnia” (Janowicz, KPA. Komentarz, 1995, s. 460), co również świadczy o wyjątkowości tej instytucji. O ile niektóre inne nadzwyczajne tryby weryfikacji decyzji ostatecznych mają na celu wyeliminowanie określonego rodzaju wadliwości, o tyle tryb przewidziany w komentowanym przepisie dotyczy weryfikacji decyzji prawidłowej (niedotkniętej żadną kwalifikowaną wadą prawną), która nie może być wzruszona na podstawie przepisów KPA, przewidujących zmianę lub uchylenie decyzji na podstawie art. 154, 155, 163 KPA lub stwierdzenie jej nieważności na podstawie art. 156 § 1 KPA, czy też wznowienie postępowania zakończonego decyzją ostateczną na podstawie art. 145 § 1 KPA (zob. wyr. WSA w Warszawie z 24.3.2009 r., I SA/Wa 1901/08, Legalis, por. komentarz do art. 161 § 1 Kpa, Legalis, wydanie elektroniczne).

Przepis art. 161 § 1 Kpa zawiera zatem odstępstwo od podstawowej zasady stabilności decyzji ostatecznych. Wobec powyższego, organ decydujący o uchyleniu decyzji ostatecznej ma obowiązek ustalić, że istotnie zachodziła w sprawie sytuacja mogąca spowodować poważne szkody dla ważnych interesów Państwa. Przesłanki z art. 161 § 1 Kpa nie mogą podlegać wykładni rozszerzającej, lecz tylko ścisłej. Podstawę zastosowania tego przepisu stanowią skutki faktyczne decyzji istotne dla stanów opisanych w tym przepisie (wyrok WSA

w Warszawie z dnia 16.02.2015 r., sygn. akt II SA/Wa 1352/14). W orzecznictwie sądów administracyjnych podkreśla się, iż zastosowanie art. 161 § 1 Kpa, w celu zapobieżenia poważnym szkodom dla ważnych interesów państwa jest możliwe tylko w przypadku istniejącego w rzeczywistości stanu zagrożenia tego dobra.

Przedmiotowa decyzja została wydana na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. Nr 10, poz. 48). Zgodnie z art. 2 tej ustawy w brzmieniu obowiązującym w dacie wydania ww. decyzji, dobrem kultury był każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną, przy czym jej art. 4 pkt 1 stanowił, że ochronie prawnej, przewidzianej w przepisach ustawy, podlegały, m.in. dobra kultury, zwane w ustawie zabytkami wpisane do rejestru zabytków. Zgodnie natomiast z art. 5 pkt 3 pod względem rzeczowym przedmiotem ochrony mogą być w szczególności dzieła sztuk plastycznych - rzeźby, malarstwa, dekoracji, grafiki i iluminatorstwa, rzemiosł artystycznych, broni, strojów, numizmatyki i sfragistyki. Przepis art. 14 ust. 1 tej ustawy stanowił natomiast, że dobra kultury nieruchome, ruchome oraz kolekcje wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji:

1) wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydanej z urzędu lub na wniosek prezydium właściwej rady narodowej, właściciela albo użytkownika;

2) Ministra Kultury i Sztuki.

Należy w tym miejscu wskazać, że zgodnie z art. 140 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, decyzje ostateczne wydane na podstawie przepisów ww. ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. zachowują ważność. Ponadto, w myśl art. 142 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dobra kultury wpisane do rejestru na podstawie ustawy o ochronie dóbr kultury, stają się zabytkami wpisanymi do rejestru w rozumieniu niniejszej ustawy.

Odnosząc powyższe do niniejszej sprawy trzeba podkreślić, że zgodnie z art. 5 Konstytucji, Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego. Nieodzownym elementem tego dziedzictwa jest pamięć o historii Polski, a ochrona i zachowanie tej pamięci, w szczególności o ogromie ofiar, strat i szkód poniesionych przez Naród Polski w latach II wojny światowej i po jej zakończeniu, stanowi ważny interes Państwa. Istotnym instrumentem ochrony tej pamięci i kształtowania sposobu postrzegania przeszłości są pomniki, rozumiane jako dzieła służące upamiętnieniu osób lub wydarzeń.

W tym kontekście należy stwierdzić, że powszechnie znanym jest znaczenie, jakie władze Federacji Rosyjskiej przywiązują do upamiętniania Armii Czerwonej. Analizę tego stanu przeprowadził m.in. Adam Jaskólski w publikacji „*Rosyjska narracja o II wojnie światowej w świetle kryzysu ukraińskiego*” (Przegląd Rusycystyczny 2020, nr 49172), przywołując poglądy Katarzyny Chawryło, Lwa Gudkowa, Andrieja Kolesnikowa, Aliny Sobol i Agaty Stolarz. Z publikacji tej wynika, że władze rosyjskie od czasu stabilizacji gospodarczej w Rosji w pierwszych latach XXI wieku poszukiwały nowego formatu ideologicznego, który miałby odgrywać rolę oficjalnej ideologii państwowej Federacji Rosyjskiej. Do tego celu wykorzystano m.in. najsilniejszy symbol współczesnej Rosji – wygraną w II wojnie światowej. Autor wskazuje, że podstawą polityki historycznej Kremla jest podkreślanie roli Związku Radzieckiego i Federacji Rosyjskiej, pretendującej do miana jego głównego spadkobiercy, jako kraju, który uratował Europę przed nazizmem i tym samym zapewnił jej długoletnie bezpieczeństwo i stabilizację. Zatem, zgodnie z oficjalną rosyjską narracją radziecki żołnierz jest wyzwolicielem, nie zaś okupantem czy agresorem.

Autor publikacji stwierdza ponadto, że w kremlowskiej narracji o zwycięstwie wyraźnie widoczne są elementy antyzachodnie i antyukraińskie. W czasie trwania kryzysu na Ukrainie w 2014 r. jednym z jej podstawowych założeń stało się bowiem porównanie nowych ukraińskich władz i jej zwolenników do „popleczników” nazistów z czasów II wojny

światowej, a nowo powstały na Ukrainie system państwowy określa się mianem nazizmu lub neonazizmu. Nadto, obecną sytuację geopolityczną na świecie porównuje się z sytuacją sprzed II wojny światowej, przypominając, że wówczas jedynie ZSRR rozpoznał realne zagrożenie, jakim był nazistowski charakter III Rzeszy, a lekceważenie tego zagrożenia ze strony państw zachodnich ma miejsce również dziś. Zatem, jak zauważa Autor, „*najnowsza narracja rosyjskich władz i jej mediów o II wojnie światowej doskonale łączy w sobie dwa (...) podstawowe obecnie filary ideologiczne mające służyć wzmocnieniu jedności rosyjskiego społeczeństwa: pierwszym z nich jest pamięć o Zwycięstwie, drugim zaś niechęć (nienawiść) do (realnego bądź domniemanego) wroga, mianowicie świata Zachodu i Ukrainy.*”

Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko – Mazurskiej jest nośnikiem opisaną powyżej narracji historycznej. Od wielu lat stanowi on źródło sporów dotyczących pamięci historycznej Warmii i Mazur. Z materiałów prasowych odnoszących się do tego obiektu, jak i z monografii na temat historii Olsztyna, w tym książki Radosława Sierockiego, Rafała Kleśta - Nawrockiego i Jacka Kowalewskiego pt. „*Praktykowanie pamięci. Olsztynianie - rekonesans antropologiczny*”, *Olsztyn 2014* wynika, że temat przeszłości, teraźniejszości i przyszłości Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej dzieli zarówno lokalnych polityków, działaczy społecznych, jak i mieszkańców Olsztyna. Spór ten znajduje odzwierciedlenie we wnioskach kierowanych do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Po agresji Rosji na Ukrainę spór, którego źródłem jest Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej, przybrał na sile. Prezydent Olsztyna w poście z dnia 2 marca 2022 r. umieszczonym na serwisie społecznościowym *Facebook* podniósł, że agresja na Ukrainę w sposób brutalny odśloniła imperialne zamiary Rosji. Wskazał również, iż z uwagi na to, że dzisiejsza zbrodnicza, putinowska Rosja odwołuje się do tradycji Armii Czerwonej, której brutalności mieszkańcy Warmii i Mazur doświadczyli w roku 1945, podjął decyzję o wystąpieniu do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z wnioskiem o zdjęcie ochrony konserwatorskiej z Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej, objętego taką decyzją z dnia 19 maja 1993 roku, zbudowanego pierwotnie, w latach 1949 -53, jako pomnik wdzięczności Armii Czerwonej. Po tym, jak również posty z dnia 11 maja oraz 23 maja 2022 r. dotyczące ww. pomnika zostały skomentowane ponad 200 razy. Z lektury ww. komentarzy wynika, że spór na temat pomnika jest poważny i wpływa na nastroje społeczne panujące w Olsztynie. Dowodem na wzrastający niepokój społeczny są również protesty przeciwko rosyjskiej agresji na Ukrainę i dalszemu pozostawianiu tego pomnika w centrum miasta, polegających na wieszaniu, na pylonach pomników pylonów płacht w niebiesko-żółtych barwach z hasłem „Solidarni z Ukrainą”, wykonywanie na pomniku, przy użyciu czerwonej farby napisów potępiających rosyjską agresję, bądź zawieszeniu na pomniku w dniu 9 maja 2020 r., transparentu z napisem „Katyń”.

W ocenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego należy podzielić pogląd Prezydenta Olsztyna, wyrażony we wniosku o skreślenie pomnika z rejestru zabytków, że w świetle trwającej, niczym nieuzasadnionej napaści Rosji na Ukrainę, wymowa i przekaz ideowy pomnika nabiera innego znaczenia, gloryfikującego Armię Czerwoną, której spadkobiercą czuje się obecna, agresywna armia Federacji Rosyjskiej. Utrzymywanie ochrony konserwatorskiej obiektu stanowi swoiste utrwalanie tego przekazu. Zapobieżenie propagowaniu przedstawionej narracji Federacji Rosyjskiej stanowi ważny interes Państwa i jednocześnie jest realizacją obowiązku wynikającego z art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Uchylenie przedmiotowej decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie niewątpliwie umożliwi wszczęcie w odniesieniu do Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej procedury przewidzianej ustawie o zakazie propagowania komunizmu lub innego

ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki. Zgodnie bowiem z art. 5a ust. 3 pkt 4 tej ustawy, przepisów o zakazie upamiętniania lub propagowania osób, organizacji, wydarzeń lub dat symbolizujących komunizm lub inny ustrój totalitarny, nie stosuje się do pomników wpisanych - samodzielnie albo jako część większej całości - do rejestru zabytków.

Odnosząc się do dokumentów i informacji przekazanych przez Prezydenta Olsztyna przy piśmie z dnia 29 sierpnia 2022 r., należy stwierdzić, że Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie kwestionuje stanu zachowania, w jakim pomnik pozostaje. Jednocześnie, w ocenie Ministra, ochrona i zachowanie pamięci o historii II wojny światowej i wydarzeniach, które nastąpiły po jej zakończeniu, w tym roli Armii Czerwonej, w sytuacji agresji Rosji na Ukrainę, nie pozwala na pozostawienie pomnika pod ochroną konserwatorską.

Odnosząc się do kwestii stwierdzenia nieważności decyzji o wpisie pomnika do rejestru zabytków trzeba wyjaśnić, że w dniu 16 września 2021 r. weszła w życie ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania administracyjnego. Z art. 156 § 2 Kpa, w brzmieniu nadanym ww. ustawą nowelizującą wynika, że nie stwierdza się nieważności decyzji z przyczyn wymienionych w art. 156 § 1 Kpa, jeżeli od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia upłynęło dziesięć lat. Jak wynika ze zwrotnego poświadczenia odbioru decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie z dnia 19 maja 1993 r., l. dz. PSOZ/IZR.5330-12/93, wpisującej do rejestru zabytków Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko - Mazurskiej w Olsztynie, rozstrzygnięcie to zostało doręczone Prezydentowi Olsztyna w dniu 25 maja 1993 r. Zatem dziesięcioletni termin, określony w art. 156 § 2 Kpa, już upłynął. Oznacza to, że nawet w przypadku ustalenia, że decyzja ta dotknięta jest jedną z wad uzasadniających stwierdzenie jej nieważności, nie byłaby możliwa jej eliminacja z obrotu prawnego w tym trybie, a przedmiotowy pomnik pozostałby w rejestrze zabytków.

Trzeba także stwierdzić, że przeprowadzone analizy wykazały brak możliwości zastosowania do przedmiotowego obiektu przepisów o skreśleniu z rejestru zabytków. Z art. 13 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wynika, że skreślić z rejestru można zabytek, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych. Podstawą skreślenia obiektu z rejestru zabytków nie mogą być inne okoliczności.

W niniejszej sprawie nie ulega wątpliwości, że stan zachowania przedmiotowego pomnika nie uzasadnia tezy o jego zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. W odniesieniu natomiast do drugiej przesłanki umożliwiającej skreślenie obiektu z rejestru zabytków należy wyjaśnić, że pod pojęciem „nowych ustaleń naukowych” rozumie się takie dane i informacje o obiekcie, które nie były znane organowi ochrony zabytków w dacie wpisu do rejestru zabytków, a które rzutują na ocenę jego wartości, przesądzającej o wpisie do tego rejestru. Należy przyjąć, że u podstaw sformułowania przesłanki nowych ustaleń naukowych leżało przeświadczenie, iż wpis zabytku do rejestru może nieraz być dokonany w oparciu o błędne rozpoznanie, w efekcie czego zabytkowi przyznawane są wartości, których w rzeczywistości nie posiada. W takiej sytuacji omawiana przesłanka daje możliwość weryfikacji merytorycznej poprawności wpisu i jego usunięcie w razie mylnego stwierdzenia istnienia wartości zabytkowej. Chodzi zatem o takie dane i informacje o obiekcie, które nie były znane lub nie zostały wzięte pod uwagę przez organ konserwatorski w chwili wpisu zabytku do rejestru, a które decydują o tym, czy obiekt posiada wartości będące podstawą dla objęcia go ochroną konserwatorską.

Z treści przedmiotowej decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie z dnia 19 maja 1993 r. wynika, że dla oceny wartości zabytkowej pomnika podstawowe znaczenie mają jego wartość artystyczna i naukowa. Wyżej wymieniony pomnik jest przykładem spuścizny Xawerego Dunikowskiego i przedmiotem badań nad twórczością tego artysty. Nie ulega wątpliwości, że wartość ta jest obiektywna i przynależna obiektowi stale od momentu wpisania do rejestru zabytków. Pomnik ten został wpisany do rejestru zabytków ze względu na wskazane wyżej wartości, a nie z uwagi na jego nazwę. W związku z powyższym należy stwierdzić, że nie zachodzą przesłanki do skreślenia z rejestru zabytków Pomnika Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej w Olsztynie. Kwestia ta została szczegółowo wyjaśniona w piśmie Generalnego Konserwatora Zabytków z dnia 10 grudnia 2021 r., stanowiącym odpowiedź na ww. petycję wniesioną dnia 16 czerwca 2021 r.

Z tego powodu należało orzec, jak na wstępie.

Strona niezadowolona z niniejszej decyzji może zwrócić się do Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy w terminie 14 dni od dnia doręczenia niniejszej decyzji. Jeżeli Strona nie chce skorzystać z prawa do zwrócenia się z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy, może wnieść na niniejszą decyzję skargę do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, w terminie 30 dni od dnia doręczenia decyzji stronie. Skargę wnosi się za pośrednictwem Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Wpis sądowy od skargi wynosi 200 zł.

Stronie, na jej wniosek złożony przed wszczęciem postępowania lub w toku postępowania, może być przyznane prawo pomocy. Prawo pomocy obejmuje zwolnienie od kosztów sądowych w całości lub w części oraz ustanowienie adwokata albo radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego. Wniosek o przyznanie prawa pomocy wolny jest od opłat sądowych.

Z up. Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
Sekretarz Stanu
Generalny Konserwator Zabytków

Jarosław Sellin

[dokument podpisany elektronicznie]

Otrzymują:

1. Gmina Olsztyn działająca przez Prezydenta Olsztyna
2. Warmińsko – Mazurski Konserwator Zabytków
3. a/a